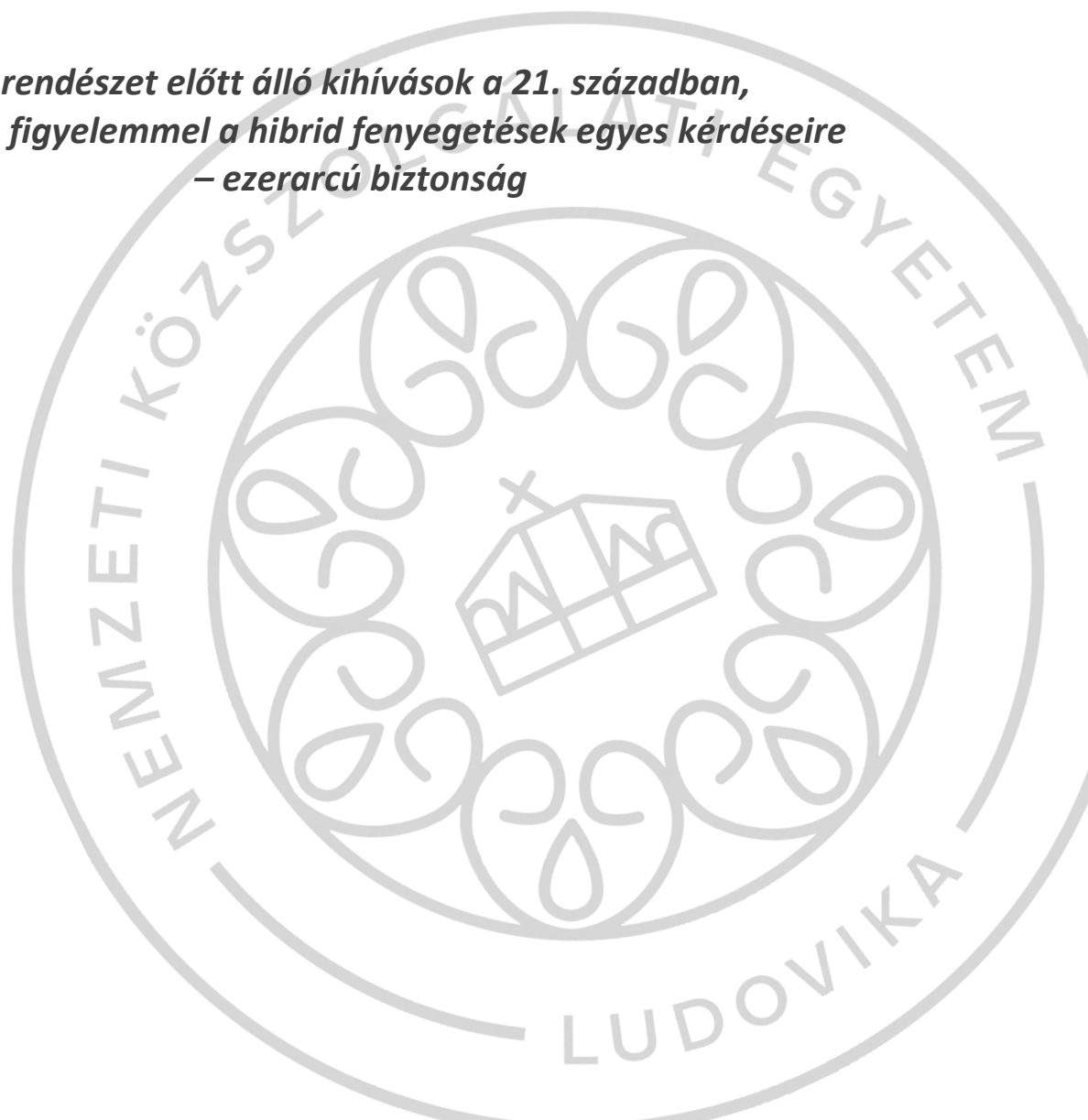

NEMZETI KÖZSZOLGÁLATI EGYETEM
VÉDELMI-BIZTONSÁGI SZABÁLYOZÁSI ÉS KORMÁNYZÁSTANI
KUTATÓMŰHELY

VÉDELMI-BIZTONSÁGI SZABÁLYOZÁSI ÉS
KORMÁNYZÁSTANI MŰHELYTANULMÁNYOK
2021/13.

CIELESZKY PÉTER

*A rendészet előtt álló kihívások a 21. században,
különös figyelemmel a hibrid fenyegetések egyes kérdéseire
– ezerarcú biztonság*

Rólunk

A műhelytanulmány (working paper) műfaja lehetőséget biztosít arra, hogy a még vállaltan nem teljesen kész munkák szélesebb körben elérhetővé váljanak. Ezzel egyrészt gyorsabban juthatnak el a kutatási részeredmények a szakértői közönséghez, másrészt a közzététel a végleges tanulmány ismertségét is növelheti, végül a megjelenés egyfajta védettséget is jelent, és bizonyítékot, hogy a később publikálandó szövegben szereplő gondolatokat a working paper közzétételekor a szerző már megfogalmazta.

A Védelmi-biztonsági Szabályozási és Kormányzástani Műhelytanulmányok célja, hogy a Nemzeti Közszolgálati Egyetem Védelmi-biztonsági Szabályozási és Kormányzástani Kutatóműhely küldetéséhez kapcsolódó területek kutatási eredményeit a formális publikációt megelőzően biztosítsa, segítve a láthatóságot, a friss kutatási eredmények gyors közzétételét, megosztását és a tudományos vitát.

A beküldéssel a szerzők vállalják, hogy a mű megírásakor az akadémiai őszinteség szabályai és a tudományosság általánosan elfogadott mércéje szerint jártak el. A sorozatban való megjelenésnek nem feltétele a szakmai lektorálás.

A műfaji jellegből adódóan a leadott szövegekre vonatkozó terjedelmi korlát és egységes megjelenési forma nincs, a szerzőtől várjuk az absztraktot és a megjelentetni kívánt művet oldalszámozással, egységes hivatkozásokkal.

A szerző a beküldéssel hozzájárul, hogy a művét korlátlan ideig a sorozatban elérhetővé tegyünk, továbbá vállalja, hogy a working paper alapján megírt végleges szöveg megjelenési helyéről a szerkesztőséget legkésőbb a megjelenéssel egy időben értesíti.

A kiadvány ötletét az MTA Jogtudományi Intézet Law Working Papers sorozatának sikeréből merítettük.

Védelmi-biztonsági Szabályozási és Kormányzástani Műhelytanulmányok 2021/13.

Szerzők:

Cieleszky Péter

Szerkesztő:

Dr. Kádár Pál PhD dandártábornok

Kiadja

Nemzeti Köszolgálati Egyetem

Védelmi-Biztonsági Szabályozási és Kormányzástani Kutatóműhely

Kiadó képviselője

Dr. Kádár Pál PhD dandártábornok

A kézirat lezárva: 2021. október 22.

ISSN 2786-2283

Elérhetőség:

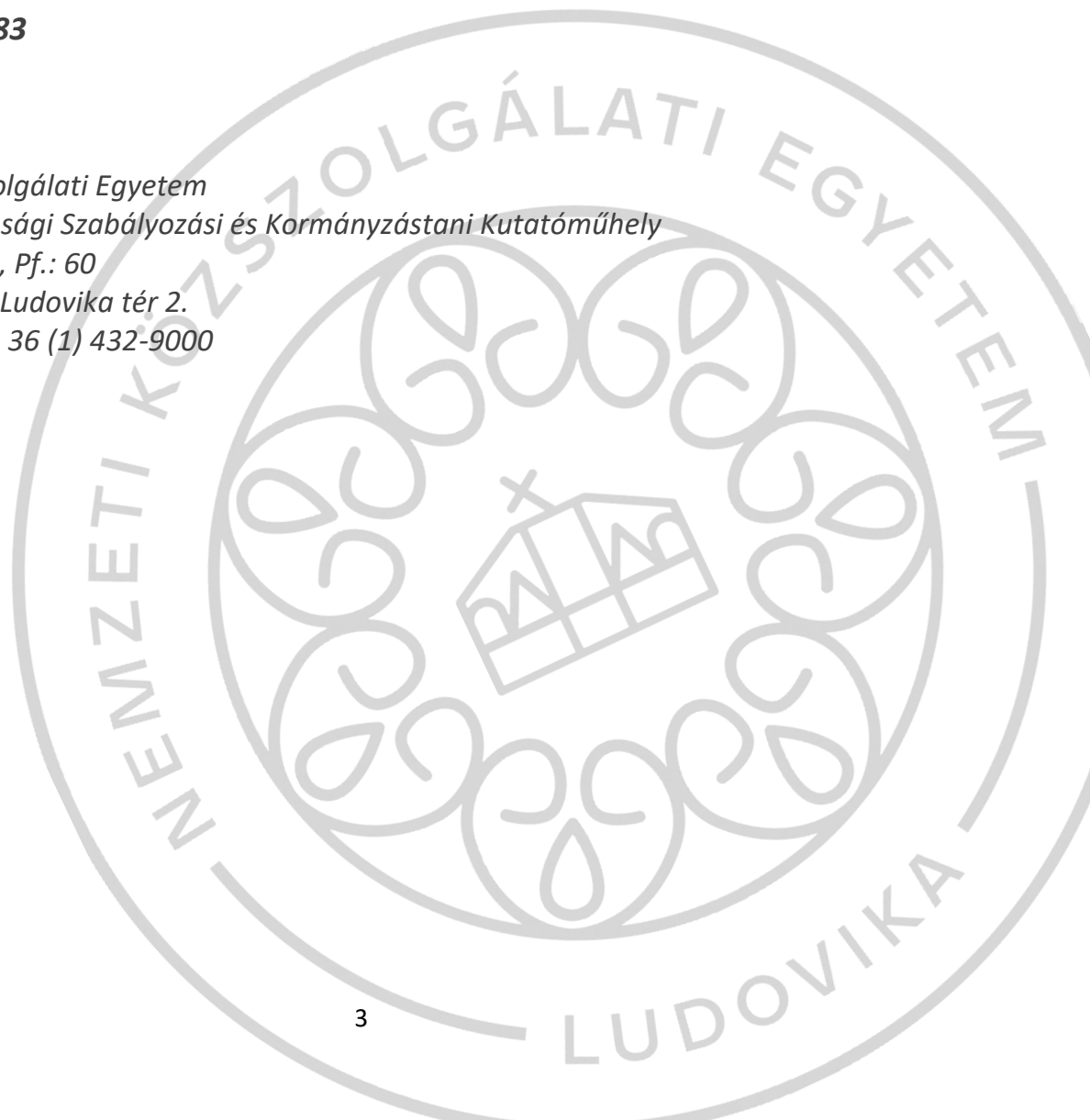
Nemzeti Köszolgálati Egyetem

Védelmi-Biztonsági Szabályozási és Kormányzástani Kutatóműhely

1441 Budapest, Pf.: 60

Cím: 1083 Bp., Ludovika tér 2.

Központi szám: 36 (1) 432-9000

A RENDÉSZET ELŐTT ÁLLÓ KIHÍVÁSOK A 21. SZÁZADBAN, KÜLÖNÖS FIGYELEMMEL A HIBRID FENYEGETÉSEK EGYES KÉRDÉSEIRE – EZERARCÚ BIZTONSÁG

Bevezető gondolatok

2019 őszén lapozgattam egy könyvet. Egy munkatársam csak kék könyvnek nevezte, amelyben szakértők, szakemberek és fiatal kutatók írtak a 21. század biztonsági kihívásairól². Ha valaki áttekinti a tartalomjegyzéket, tematikusan – fejezetekbe rendezve – mintegy 43 tanulmányt talál a biztonság jelentőségéről, a stratégiai előrejelzések biztonsági kihívásairól és a témát ölelő interdiszciplináris válaszokról. A kötetben – a teljesség igénye nélkül – helyet kaptak a biztonság katonai, rendészeti, gazdasági, egészségügyi, nemzetközi, nemzetbiztonsági, energia- és környezetbiztonsági, vízbiztonsági etc. aspektusú megközelítései.

E sokszínűség és tematikus változatosság egy vásári forgatag kavalkádjának nyüzsgő hangulatát idézte fel bennem. Különböző megközelítések és eltérő mélységű fókuszálás jellemezte e munkákat, amelyek mindegyike a maga nemében számos értékes információval gazdagítja a téma iránt érdeklődőket. Szinte átfoghatatlan ez a horizont. Mintha egy nagy kirakós egyes részletei rajzolódna ki, néhol összeérve, néhol egymástól olyan messzi távolságban, hogy csak a képzelet képes kitölteni a megnyíló űrt. Egyes részletei a végletekig kidolgozva állnak előttünk, más területeit még éppen csak érinti a tudományos érdeklődés. Variációk egy témára, a biztonság hálózatszerű összefonódásoktól gazdag megnyilvánulásainak lehetséges csomópontjai után kutatva. A problémakör komplexitása a részterületek eredményes kutatásán túl megköveteli azok rendszerszintű megközelítését is, a kihívásokkal szembeni hatékony fellépés biztosítása érdekében. Részben utal erre a szerkesztők ajánlása.

„Az elmúlt évtizedek [...] folyamatai olyan veszélyeket, problémákat hoztak felszínre, amelyek kapcsán a biztonság témakörének értelmezése megváltozott, differenciált igények léptek fel, új területek, kérdések kerültek felszínre; így a biztonsági kihívások komplex, rendszerszintű áttekintése rendkívül időszerűvé vált.”³

Dolgozatomban a biztonság többoldalú, a teljesség igénye nélküli, de gondolatébresztő megközelítésére törekedtem annak érdekében, hogy a szerkesztők által megfogalmazott rendszerszintű megközelítés időszerűségén túl annak szükségszerűségére is felhívhassam az olvasó figyelmét.

¹ Cieleszky Péter r. ezredes, NKE Rendészettudományi Doktori Iskola doktorandusz

² Finszter és Sabjanics, *Biztonsági kihívások a 21. században*.

³ Finszter és Sabjanics, ajánló.

1. A biztonság fogalmáról és evolúciós megközelítéséről

A biztonság fogalmi meghatározásában nincs megegyezés a szakirodalomban⁴ viszont a különböző megközelítések értékes lehetőséget biztosítanak arra, hogy a kutatás tárgyát több nézőpontból megvizsgálhassuk, akár enciklopédikusan is megjelenítve az egyes megközelítések érvényességének határait.⁵ E sokszínűség mellett a kifejezés jelentésmódosulásai nem véletlenszerűek, esetenként pedig irányuk pontosan meghatározható. Napjainkban például megfigyelhető, hogy a „klasszikus biztonságfogalom reaktív és területi, a modern biztonságfogalom funkcionális és megelőző, preventív jellegű.”⁶

Persze kérdés az, hogy mit tekintünk változónak, és mit invariánsnak. Az én előfeltevésem az, hogy nem a fogalom eredeti tartalmában van az alapvető változás, hanem azon körülmények és aktusok összességében, amelyekkel a biztonság garantálható. Ez utóbbi körülmények a biztonság alapvető alkotóelemeként tekinthető védelem fogalmkörében jelennek meg.⁷ A biztonság fogalmi keretében megnyilvánuló diverzitás tényében inkább egyre komplexebb rendszerként működő világunk visszatükröződését látom. Egy olyan világét, amelyben igényeink többnyire változatlanok, de egyre több áttételen keresztül fejeződnek ki, illetve a kielégítésükhöz szükséges körülmények megteremtése egyre nagyobb erőfeszítést, egyre bonyolultabb szervezést és egyre több erőforrást igényel. A rendszer tehát, amellyel a biztonság garantálható, szinte felfoghatatlanul soktényezősé vált. A fogalom – amennyiben egy idea kifejeződéseként tekintek rá – megőrizte eredeti forrását, és jelentéstartalma változatlan.

E változatlanságot kutatva elsőként magam is a szó etimológiájából levezethető tartalomra asszociálok, amely egy zavaró körülményektől mentes állapotot jelöl (sine cura). Emellett azt feltételezem, hogy az ilyen körülményektől óvott környezet valamilyen módon elrendezett és értéket képvisel – következésképpen meg kell védeni. Ha tehát e változatlanság okát kutatom, akkor a rend és az érték fogalmakkal érdemes folytatnom, illetve azok jelentésének rétegeit érdemes feltárnom. Jelen esetben megelégszem azzal, hogy az értékalapú rendre irányuló igényünk változatlanságát feltételezem, és nem hagyom, hogy történelmi kifejeződéseinek szemet gyönyörködtető formaváltozatossága (a civilizációk és kultúrák sokszínűsége) megtévesszen, továbbá figyelmemet elterelje az okok változatlanságáról.

Korábbi tanulmányomban úgy fogalmaztam⁸, hogy a rendszerű gondolkodás meghatározottsága mögött egy történelmi korokon átívelő a priori szükségszerűség által inspirált evolúciós igény húzódik. Ennek megnyilvánulásai az önfenntartásra, a fajfenntartásra és a létfenntartásra irányuló aktusokban fejeződnek ki, illetve ezekre vezethetők vissza. Ezt az ideát összefoglalóan a rend eszméjének neveztem, és megállapítottam, hogy megnyilvánulásai egyre összetettebb társadalmi (és egyéb) viszonyokon keresztül fejeződnek ki, elrendezetten, értéket képviselve.

Az evolúciós pszichológia megközelítésében Bereczkei Tamás úgy fogalmaz, hogy az emberi viselkedés pszichológiai mechanizmusai – evolúciós eredetük okán – univerzálisak és fajspecifikusak. Ám nem a viselkedés manifeszt megnyilvánulásait (kulturális változékonyság) tekinti invariáns elemnek, hanem azokat a pszichológiai programokat, amelyek végső soron

⁴ Balogh, „Biztonságelméletek”, 39.o.

⁵ Gärtner, *Nemzetközi biztonság*.

⁶ Gazdag és Remek, *A biztonsági tanulmányok alapjai*, 29.o.

⁷ Gazdag és Remek, 18.o.

⁸ Cielezsky, „A rend eszméje 2.”, 18.o.

minden emberben genetikai alapon vannak meg, és különösen interperszonális kapcsolatokra vonatkoznak⁹. Ugyanakkor ezek az interperszonális viszonyok csak meghatározott számú egyedből álló csoport esetében értelmezhetők¹⁰, és tekintettel arra, hogy „fajunk eddigi evolúciós történelmének több mint 99%-át töltötte a vadászó-gyűjtögető létforma keretei között [...], és pszichológiai mechanizmusai e környezet hatásaira szelektálódtak”,¹¹ lényegében fel sem merülhet evolúciós szintű adaptációs magyarázat a modern társadalmak interperszonális viszonyainak ez előbbi meghatározottságtól eltérő, önálló entitású értelmezésére.

Amikor tehát a biztonság igénye felé közelítünk, akkor a rend eszméjének fogalmi körében értelmezhető és erre visszavezethető legitim értékrendszerrel megtámasztott létfeltételként tekintek rá, amelynek kereteit a korai emberi közösségi formáció, a csoport adja, de amelyet napjainkra egyre összetettebb közösségi formációkat teremtő létmódunkból adódóan csak egyre komplexebb rendszereken keresztül valósíthatunk meg. Ennek ténye ugyanakkor állandó legitimációs kényszert keletkeztet, figyelemmel arra, hogy pszichológiai mechanizmusaink nem jelenlegi létmódunkra optimalizáltak.

2. Hétköznapi biztonságunk a globalizáció árnyékában

A fentebb említett kulturális változékonyság kétségkívül felbecsülhetetlen tapasztalat forrása lehet, hiszen annál szerteágazóbbá vált a biztonság problémakörét érintő vizsgálódás, minél komplexebb módon szerveződtek formációkba az emberi közösségek, és minél bonyolultabbá vált a valóság – mint konszenzuson alapuló konstrukció¹² – reprezentációja. A biztonság Barry Buzanhoz és szerzőtársaihoz köthető szektorális megközelítése¹³ így felbecsülhetetlen segítséget nyújtott a biztonság-értelmezések korábbi kereteit átlépő vizsgálatok végrehajtásához. A szektorális elhatárolás egyik célja ugyanis az, hogy a kutatás tárgya – a rész az egészből kiemelve – hozzáférhetővé és megismerhetővé váljon. Viszont az egyes részterületek vizsgálatát és működés módjának feltárását úgy kell végrehajtani, hogy azok kompatibilitása eredeti komplex környezetük működés módjával – vagyis érzékelhető valóságunkkal – megmaradjon. Hiszen a lényeg éppen az, hogy megértsük azt a komplex környezeti működést, amely a referens objektumok számára a biztonságot az adott korban és körülmények között garantálja. A szektorális – vagy bármilyen – elhatárolás tehát technikai jellegű aktus, jóllehet annak konkrét megvalósítását éppen a vizsgált területek részbeni önállósulásának lehetősége teremti meg. A komplex rendszerek működésének megismerése a tudományos gondolkodás számára másképpen elérhetetlen lenne.

Gyakorlati szempontokat figyelembe véve érdemes a biztonság fogalmának a hétköznapi gondolkodásban tetten érhető elhatárolásáról is elgondolkodni. E szerint különbséget tehetünk az egyén tekintetében szociális jellegű(1), a társadalmi együttélés területét érintő közösségi meghatározottságú(2) és az egyes államok közötti viszonyokat érintő(3) nemzetközi

⁹ Bereczkei, *Evolúciós pszichológia*, 28.o.

¹⁰ "Itt érdemes megemlíteni a csoportok létszámára vonatkozó antropológiai megfontolásokat. Az emberszabásúakra és a korai *Homo*-kra vonatkozó adatokat már megadtam, a modern embernél a csoportok differenciálódása miatt nem lehet olyan határozott adatot adni. Dunbar szerint a primáták agykérgének térfogata és a csoportméret szoros korrelációt mutat, és ez az embernél kb. 150 fős csoportlétszámot tesz ki." in Csányi Vilmos, *Az emberi természet* (Akadémiai Kiadó, 2016), szak. 5.1 A csoportélet <https://doi.org/10.1556/9789630598057>.

¹¹ Bereczkei, *Evolúciós pszichológia*, 27.o.

¹² Balogh, „Biztonságelméletek”, 53.o.

¹³ lásd például Buzan, Weaver, és De Wilde, *The new framework for analysis*.

kapcsolatokra vonatkoztatható biztonság-felfogások között.¹⁴ Ez utóbbit szokás a második világháborút követően kibontakozó interdiszciplináris tudományterület, a nemzetközi tanulmányoktól leváló biztonsági tanulmányok tárgykörébe vontan vizsgálni, míg az előbbieket egyéb tudományágak érdeklődésének fókuszában vannak.¹⁵

(1) A szociális jellegű biztonságpercepció lényegében az egyénre vonatkoztatható körülmények megléte vagy hiánya okán alakul ki (egészség, állami ellátások, munka- és létbiztonság etc.), és a legközvetlenebb kapcsolatunkat jelenti a fizikai valósággal, fizikai környezetünkkel, valamint ezzel összefüggésbe hozható igényeinkkel. Az emberré válás során hosszú ideig ennek meghatározó ereje jelentette egyedül a biztonság fogalmiságába rejthető tartalmat – melynek meghatározó erejét az evolúció konzervatív jellege¹⁶ bizonyosan hosszú időre kódolta. Alighanem éppen ez a keresett idea forrása, meghatározottságait pedig a mai ember viselkedésének biológiai alapjait, forrásait kutató humán etológia igyekszik feltárni, különösen az evolúciós pszichológia tudományos megközelítésének jelenkori eredményein keresztül, amelyekre fentebb is utaltam.

(2) A közösségi meghatározottságú érzékelés már az egyéneket, mint a közösséget alkotó (manapság ti. államalkotó) alapsokaság tagjait célozza a társadalmi együttélés belső rendje¹⁷ biztosításával. Ez a fiatal rendészettudomány kifejezett vizsgálódási területe is, hiszen a szűkebb értelemben értett rendészet – a modern állam fogalmi körében – olyan közigazgatási tevékenység, amelynek társadalmi rendeltetése a jogellenes emberi magatartásokból keletkező veszélyek elhárítása – a legitim fizikai erőszak monopóliumának birtokában.¹⁸

Fontos körülmény, hogy az interperszonális viszonyokat meghatározó pszichológiai mechanizmusok vizsgálata nélkülözhetetlen eleme annak a kutatásnak, amely a közösséget alkotó alapsokaság tagjainak és magának a közösségnek a működését kívánja feltárni, tekintettel az evolúciós adaptáció előző fejezetben hivatkozott tényére és mindezeknek a biztonságpercepcióra gyakorolt hatására. Meggyőző érvek szólnak ugyanis amellet, hogy a modern társadalmak esetenként diszfunkcionális működése, egyes társadalmi problémák egyéni patológiaként történő beazonosítása éppen a természetidegen modern társadalmi lét következményeként állnak előttünk. Popper Péter utal arra egyik előadásában, hogy nincs mit csodálkozni azon, ha az emberek úgy védik magukat és a körükbe tartozó embereket a társadalompatológia hatásától, hogy összekapaszkodva kis közösségeket alkotnak. Nehéz lenne el sem gondolkodni azon, mennyire ősi algoritmusok, ösztönök vezérlik ezeket a pszichológiai mechanizmusokat, és ez milyen hatással van a modern ember biztonságról alkotott elképzelésére és igényeire.¹⁹ Ebben a tekintetben tehát – amennyiben hallgatunk az evolúciós pszichológia magyarázatára – a biztonság azon elemeinek megerősítésén kell fáradozunk, amelyek e mechanizmusokkal érintettek.

¹⁴ Gazdag és Tóth, „A biztonság fogalmának határaitól”, 3.o.

¹⁵ Gazdag és Remek, *A biztonsági tanulmányok alapjai*, 13.o.

¹⁶ „Az ember csoportélete tanulmányozásánál mindenképpen abból kell kiindulnunk, hogy az evolúció rendkívül konzervatív természetű. Ha egy fajban valamilyen génszerkezet egyszer kifejlődött, nagyon nehezen szabadul meg tőle, ha egyáltalán megszabadul. Csak azok a gének tűnnek el egy faj génkészletéből az evolúció során, amelyek jelenléte kifejezetten káros az egyedekre.” in Csányi Vilmos, *Az emberi természet* (Akadémiai Kiadó, 2016), szak. 5.1 A csoportélet <https://doi.org/10.1556/9789630598057>.

¹⁷ Gazdag és Tóth, „A biztonság fogalmának határaitól”, 3.o.

¹⁸ Finszter, *Rendészettan*, 33.o.

¹⁹ Popper, „Nyitott Akadémia - "Tételezzük fel, hogy az egyén egészséges, és egy – sok vonatkozásban – patológiás társadalomban él. Vajon mit tud tenni?"

(3) Az egyes államok közötti viszonyokat érintő nemzetközi kapcsolatok esetében fontos néhány meghatározó változásra felhívnom a figyelmet, ami nagymértékben hozzájárul a tágabb értelemben vett biztonságról alkotott elképzeléseink megváltozásához, de jelentősen befolyásolja a szociális- és közösségi meghatározottságú biztonságérzet alakulását is. A biztonság garantálásában meghatározó szerepet játszó referens objektum – az állam, illetve a nemzetállam – szerepe folyamatosan változik. A modern államok létrejöttével és viszonylagos szuverenitásuk megteremtésével a Stephen D. Krasner által besorolt szuverenitás-értelmezések közül²⁰ a nemzetközi jogi és a vesztfáliei szuverenitás általános elfogadása teremtette meg az egyes államok közötti nemzetközi kapcsolatok talapzatát, kétségkívül egy olyan rendszerben, amelyet a nemzetközi viszonyokban anarchia ural. A vesztfáliei rendszernek is nevezett működésmódot – amely egy jóval kiszámíthatatlanabb mechanizmust váltott fel – a globalizáció hatása viszont megzavarta, egyes vélelmek szerint pedig fel is bomlasztotta. „Sokan vélik úgy, hogy a világban bekövetkező változások mozgatója a civilizációk harca. Ulrich Beck szerint ez tévedés. A valóság az, hogy a nemzetállamok határai bomlanak fel, s a jelen világot a különböző kultúrák versenyfutása jellemzi a hatalom megszerzése és megtartása érdekében.”²¹

Pokol Béla úgy fogalmaz, hogy a „globális nemzetközi rend fokozódó ereje az egyes szuverén államok felett sok szempontból formálisabbá teszi a szuverenitás értékét az egyes államok önállósága tekintetében”²², majd azt állítja, hogy „[...] a szuverén államok globális erők általi meghatározottsága óriási módon megnőtt, és a szuverenitásukból eredő lehetőségek kihasználását [...] a globális nemzetközi rendet intézményesítő nemzetközi szerződések blokkolják.”²³

3. *Made in Amerika*²⁴

A hivatkozott gondolatokat hallva nehéz elvonatkoztatni egy amerikai példától. Eisenhower elnök 1961. január 17-én elmondott leköszönő beszédében figyelmeztetett a „politikai, üzleti, katonai és tudományos elitcsoportok együttműködésének arra a második világháborút követően intézményesült rendszerére, amely a termelési folyamatokat úgy vonja egyre erősebben befolyása alá, hogy közben a társadalom képtelen ellenőrzést gyakorolni felette.”²⁵

Andrew Mullen ezzel összefüggésben – ebben az esetben természetesen az USA példájánál maradva – arra hívta fel a figyelmet, hogy a védelmi ipar mindezt intenzív médiapropagandával támogatja.²⁶ Majd egy, a *Critical Sociology* hasábjain megjelent tanulmányban²⁷ a kutatók a foglyul ejtett állam (captured state) dilemmájáig jutnak, és „azt mutatják be, hogy a fejlett gazdaságok hadiipar-függősége mögött egy olyan spektakuláris hatalmi legitimációs ciklus bújik meg, amely az USA-ban nacionalista-nemzetbiztonsági ideológiába ágyazottan erősödik és válik elfogadottá a tömegek részéről.”²⁸ A hadiipar-

²⁰ Varga, „A szuverenitás különböző megközelítései és jelentéstartalma”, 31. o.

²¹ Irk, *Kétkedő kriminológia*, 25–26. o.

²² Pokol, 1. o.

²³ Pokol, 6. o.

²⁴ utalás Kagan, *Made in Amerika* című könyvére, amelyben Amerikának a világban betöltött vezető szerepének változásával kapcsolatos következményeket elemzi.

²⁵ Eisenhower, „*Military Industrial Complex*”.

²⁶ Mullen, „Twenty years on: the second-order prediction of the Herman-Chomsky Propaganda Model”, 673. o.

²⁷ Rothe és Collins, „Consent and Consumption of Spectacle Power and Violence”, 16. o.

²⁸ Cielezsky, „A rend eszméje 2.”, 22. o.

függőség minden bizonnyal kicserélhető a fogyasztás-függőség fogalommal, és a globalizált világra ugyanígy illeszthető lesz e megközelítés.

Végezetül az amerikai történehez két princetoni professzor 2014-ben közreadott kutatása adja meg a zárszót, miszerint „amikor az átlagválasztó és a gazdasági elit érdekei nem egyeznek, a végső politikai döntések igen magas arányban megfelelnek (0,78-as korreláció) a gazdasági elit álláspontjának, és csak nagyon-nagyon ritkán (0,05-ös korreláció) az átlagválasztóénak.”²⁹ Ez pedig már hatalmi legitimációs problémákat vet fel, amely Amerika vezető szerepének hanyatlásával és az általa képviselt értékrend devalválódásával³⁰ együtt nehéz jövőt ígér.

A példa jól mutatja, hogy a biztonság kérdéskörében a globalizáció bizonyos hatásai, a gazdasági elit nyomásgyakorló szerepe hogyan fűzi össze az egyén tekintetében szociális jellegű, a társadalmi együttélés területét érintő közösségi meghatározottságú és az egyes államok közötti viszonyokat érintő nemzetközi kapcsolatokra vonatkozatható biztonságiasított élettereket például az Egyesült Államok viszonylatában.

4. A globalizáció és a biztonsági deficit

Tágabb összefüggésben Dani Rodrik közgazdász ugyancsak sajátos nézőpontból közelítette meg a nemzetállami keretek között megvalósítható demokratikus értékválasztások kiteljesedésének lehetőségét a globális struktúrában – meghatározó keretet teremtve a biztonság értelmezéséhez. Trilemma-elméletének³¹ lényege szerint a választási lehetőségek három pólusán a nemzetállami érdekek által vezérelt célok, a demokratikus politikai célok, valamint a globalizált világgazdasághoz kapcsolódás mély gazdasági integrációval történő megvalósítása irányába mutató célok állnak.³² Ám álláspontja szerint egyidejűleg csak két cél teljesebb megvalósítása lehetséges, amelynek következménye véleményem szerint az, hogy minden választásnál kialakul egy deficit, amelyet nyugodtan nevezhetünk biztonsági deficitnek.

- A nemzetállami érdekek és a gazdasági integráció választása esetén a demokratikus visszahúzóadás, amely az autoriter államok megerősödésének kedvez;
- a gazdasági integráció és a demokratikus politikai rendszer kiteljesedése esetében az identitásvesztés, amely párhuzamos társadalmak kialakulásához vezet;
- a demokratikus keretrendszer és a nemzetállami érdekek kibontakoztatása esetén pedig az integráció hiányából fakadó lemaradás, amely a jólét – és ezáltal az egzisztenciális biztonság – alacsonyabb színvonalát eredményezi.

Jól látható, hogy mindhárom választás esetében sérül a biztonság. Az első esetben különösen a személyek alapvető jogainak nyílt vagy burkoltabb korlátozásával. A második esetben a társadalmi együttélés belső rendjének szabályozhatatlansága okán – például a közbiztonság helyzetének romlásában manifestálódva. A harmadik esetben pedig az életszínvonal csökkenésével és ennek ismert következményei okán.

Végezetül ide kívánczik az Európai Bizottságnak a biztonsági unióra vonatkozó uniós stratégia kapcsán megfogalmazott gondolata, miszerint: „A biztonság nem csupán személyes

²⁹ Gilens és Page, „Testing Theories of American Politics”, 571. o.

³⁰ Kagan, *Made in Amerika*, 10-11. o.

³¹ Rodrik, „The inescapable trilemma of the world economy”.

³² Cielezsky, „A rend eszméje 2.”, 25. o.

védelmünk alapja, hanem alapvető jogaink záloga is, amely megalapozza a gazdaságunkba, társadalmunkba és demokráciánkba vetett bizalmat, és lehetővé teszi a gazdaság, a társadalom és a demokrácia dinamikus működését.”³³ A stratégia tehát explicit kifejezte azt az összefonódást, amely az egyént érintő szociális, a közösségi meghatározottságú állami és az egyes államok közötti viszonyokat érintő nemzetközi kapcsolatok biztonságiasított területeit érinti, és amelyről e fejezetben részletesebben írtam.

Amennyiben tehát a biztonság hétköznapi megközelítéséből indulunk ki, abban az esetben is rövid úton eljuthatunk – a globalizáció hatásán keresztül – a biztonság többoldalú és komplex veszélyeztetettségének felismeréséhez, a biztonsági deficitnek nevesítéséhez. Jelen esetben ezek a szabadság elvesztésében, identitásvesztésben vagy pedig az egzisztenciális fenyegetettségben manifesztálódnak. Egy újabb kutatás pedig kitűzhetné azt a célt, hogy megpróbálja e deficitnek hatását összevetni az említett pszichológiai mechanizmusok által érintett percepciókkal.

5. A biztonság a rendészet nézőpontjából

Balla Zoltán úgy fogalmaz, hogy „a legtömörebben a biztonság szó fedi le a rendészet lényegét”³⁴, és ennek köszönhetően nem véletlen, hogy „a biztonság tudományos vizsgálatával, elemzésével a hadtudomány és az alakulófélben lévő rendészettudomány foglalkozik.”³⁵ Az tehát világosnak tűnik, hogy a biztonság megteremtésének vannak (szűkebb értelemben értett) rendészeti területet érintő aspektusai – mint ahogy igaz az is, hogy „a hadtudomány oldaláról a biztonság katonai elemeit kell megkeresni”³⁶. Bizonyos értelemben ez a megfogalmazás kiindulópontként szolgálhat, de mindenképpen árnyalni szükséges, több okból is.

Nem vitás, hogy az államon, mint referens objektumon belül megszűnni, elmosódni, helyenként pedig feloldódni látszanak azok a határok, amelyek a külső és belső biztonság kérdéskörét korábban szétválasztották³⁷. Ezzel párhuzamosan pedig – ahogy azt korábban kifejtettem – az élet szinte minden területét áthatja a globalizáció, motorjaként pedig a világgazdaság – amely egyes álláspontok szerint az a nézőpont, amelyből maga a globalizáció a legadekvátabban tárgyalható.³⁸ A jelzett változások ténye hatással van a biztonság rendészeti fókuszú megközelítésére³⁹ és honvédelmi igazgatást érintő katonai elemeire.

Ez azonban csak látszólag egyértelmű helyzet. Közismert, hogy a rendészeti igazgatás a honvédelmi igazgatásból született meg, és a szakterületek szakmává válásának a modern állam létrejötte teremtette meg az értelmezési keretét. „Az, hogy e kétféle veszélyelhárítás szakmai rangra emelkedett, együtt járt azzal, hogy a két szolgálati tevékenység eltávolodott egymástól. A nemzetállami lét világossá tette a belső és a külső veszélyek közötti minőségi különbséget.”⁴⁰

A vesztfáliai rendszer torzulásával azonban – amelynek egyik eleme nyilvánvalóan a globalizáció hatása – ismét elmosódtak az említett külső-belső határok, és a két igazgatási

³³ Európai Bizottság, „EU biztonsági unió”, 1. o.

³⁴ Balla, *A rendészet alapjai és egyes ágazatai*, 19. o.

³⁵ Balla, 19. o.

³⁶ Dr. Vida, „A biztonság és a biztonságpolitika katonai elemei”, 104. o.

³⁷ Finszter, *Rendészettan*, 79. o.

³⁸ Irk, *Kétkedő kriminológia*, 79. o.

³⁹ Lásd például Balla, *A rendészet alapjai és egyes ágazatai*, 21. o.

⁴⁰ Finszter, *Rendészettan*, 25. o.

terület határai is. A nemzetközi politikában gondoljunk csak a hidegháború időszakának katonai jellegű békefenntartó műveleteinek kudarcaira, amelyek következményeként 1988-tól az új típusú beavatkozások összetettebbé váltak, konfliktusmegoldási eszköztáruk jelentősen kibővült.⁴¹ Az egyes államok esetében pedig számos huszadik századi példa is bizonyította, hogy „a korlátozást nem tűrő önkény kedvelt megoldása az, mikor a hadsereget rendőrségként, a rendőrséget hadseregeként működteti.”⁴² Tehát nem volt könnyű az elhatárolás, még ennyi idő távlatában sem.

Emellett az is megfigyelhető, hogy a honvédelmi és egykor az attól elváló és önállósult rendészeti igazgatás hajlamos volt elsőbbségét hangsúlyozni a biztonság megteremtésében – sokszor bármelyik egyéb – ti. szektorális szereplővel szemben, ha egyáltalán felfigyelt azokra. A liberális és kritikai biztonságelméleti megközelítések viszont ráirányították a figyelmet arra, hogy napjainkra nincs sem egyedüli, sem kizárólagos letéteményese a biztonság megteremtésének. Össztársadalmi érdek, a szó legtágabb, kozmopolita értelmében. Irk Ferenc kételkedő kriminológiájában⁴³ kifejti, hogy a huszadik század a kihívások olyan komplexumának nyitott teret, amely az emberi közösségek létfeltételeit átrajzolta, és életre hívta a világekockázat társadalmának korát.⁴⁴

A következtetésekben még tovább lehet lépni. Mert amellett, hogy nincs egyedüli letéteményese a biztonság megteremtésének, az is igaz, hogy napjainkban a letéteményesek összességének összehangolt tevékenysége hiányában elképzelhetetlen valódi biztonság. Ez pedig csak értékalapú gondolkodással valósítható meg. Ezért hangsúlyoztam az alapvetések között, hogy a biztonság fogalmiságába zárt invariáns elemek közül a kutatást a rend és az érték fogalmak vizsgálatával érdemes kezdeni.

6. A legitimitás kérdésköréhez

A korábbi hagyományos felfogás szerint a nemzetközi biztonságra egyedül az államok közötti katonai agresszió jelentette a veszélyt.⁴⁵ Napjainkra ez az álláspont finomodott, és az egyik veszélyforrásként tekintünk erre, bármilyen tágan is értelmezzük a katonai agresszió fogalmát. Ennek több oka van. Irk Ferenc globalizációt érintő megjegyzése ugyanakkor a probléma előszobájának tekinthető, szerinte a globalizációról elsősorban már nem földrajzi vagy fizikai értelemben kell szólni, hanem mint „sajátos funkcionális, politikai és értékmozzanatok foglalataról”⁴⁶. Ez pedig már a hatalom társadalmi legitimitációjának kérdését is érinti, hiszen „ha [...] a kormányok minden, a jövőt érintő egzisztenciális kérdésben többre már nem képesek, mint csupán arra, hogy a transznacionális gazdaság túlhatalommal bíró objektív kényszereire mutassanak, bármiféle politika csupán tehetetlenség színjátékává dermed, és a demokratikus állam elveszíti legitimitását. A globalizáció pedig a demokrácia csapdájává válik.”⁴⁷ A felvázolt folyamat hatására a biztonság megteremtésének legitim kerete – annak közösségi és intézményi vonatkozásaival együtt – jelentősen meggyengül, eszköztára szűkül.

A modern rendészet kihívása tehát együtt mozog a hatalom társadalmi legitimitációjának változásával, ez utóbbi pedig elválaszthatatlanul kapcsolódik a globalizációhoz. A jövő egyik

⁴¹ Gazdag és Remek, *A biztonsági tanulmányok alapjai*, 74. o.

⁴² Finszter, *Rendészet*, 25. o.

⁴³ Irk, *Kételkedő kriminológia*.

⁴⁴ Finszter, *Rendészet*, 79. o.

⁴⁵ Albrecht, „A biztonságkonceptió átalakulása és ennek következményei az európai bel- és jogpolitikára”, 4. o.

⁴⁶ Irk, *Kételkedő kriminológia*, 24. o.

⁴⁷ Hans-Peter és Schumann, *A globalizáció csapdája*, 20. o.

meghatározó kérdése tehát a biztonság (civil közigazgatás részeként létező) rendszeti aspektusait érintően egyrészt az, hogy miképpen integrálja a biztonság megteremtésében érintett közösségeket – azok szektorális meghatározottságai figyelembevételével –, másrészt pedig az, hogy intézményes működésének kereteit milyen szervezetszerű formában valósítja meg, miután az egyes államok szuverenitásán alapuló rendszer erőtartalmait a globalizáció szükségszerűen kimeríti. Ez utóbbi kérdésben a megoldások között integrációs elméletek manifeszt megnyilvánulásai (EU) ugyanúgy tetten érhetők, mint a globális kormány hiányában a globális kormányzás (nemzetközi intézmények, rezsimok, NGO-k, államok és egyéb entitások globális hálózata) kiterjesztésének lehetőségei.⁴⁸

7. A demokratikus értékekről

Könnyen belátható, hogy „a belpolitikák növekvő függősége a nemzetközi környezettől fokozódó igényeket támasztanak az államok adaptációs képességével szemben.”⁴⁹ Emellett viszont azt is fontosnak tartom megjegyezni, hogy mindezt egy újraformálódó legitimációs környezetben kell megteremteni, amelynek társadalmi vonatkozásában a hatalomhoz való viszony jelentős változása érzékelhető. Ennek egyik elemeként meghatározó körülmény, hogy a kihívások – amelyek egymással párhuzamosan, olykor egymás hatását felerősítve jelenhetnek meg a jövőben – különböző kondicionáltsági fokon álló emberi közösségek és közösségi formációk életére eltérő hatást gyakorolnak, a következmények kiszámíthatóságára pedig hatványozottan. Ennek ténye pedig nagymértékben meghatározza a globális biztonság megteremtésének lehetőségeit.

Az egyes közösségek gondolkodásának kondicionáltságát persze nehéz mérni, de az bizonyos, hogy létfeltételeink biztosítása és igényeink kielégítése a demokratikus rendszerekben magasabb szinten garantálható. Ugyancsak ide kívánczok Michael W. Doyle '80-as évekbeli vitaindítója, amely a demokratikus béke elméleteként ismert. Két tanulmányában kifejtett gondolatának⁵⁰ lényege szerint a gyakorlat azt mutatja, hogy a demokratikus berendezkedésű országok nem, vagy jóval ritkábban szoktak egymással háborús konfliktusba kerülni, mint azok, amelyek berendezkedése autoriter vonásokat mutat. Ez a gondolat egyébiránt egészen Immanuel Kant filozófiájáig nyúlik vissza⁵¹, viszont hatását tekintve Doyle-nak nem kellett évszázadokat várni. A demokrácia exportja az USA hivatalos ideológiájává vált.⁵² Függetlenül ennek ismert árnyoldalaitól, kétségtelenül úgy tűnik, hogy a világ demokratikus értékeket valló része egyúttal békésebbé is vált. E körben három dologra érdemes a figyelmet felhívni.

1. Több kutatás tárgyalta a közelmúltban azt a kérdést, hogy a világ népességének milyen hányada él demokratikus, vagy jobbra annak tekinthető körülmények között. Az egyik kutatás szerint a demokratikus berendezkedésű országokban élő populáció aránya az össznépességhez képest 2005 óta változatlan, 52–55% körüli, amely az egyes országok számát tekintve 55%-os demokratikus többletet mutat.⁵³ Más kutatás kissé mértéktartóbb, az össznépesség tekintetében 48,4%-os, az országok viszonylatában pedig 45,5%-os becsléssel.⁵⁴

⁴⁸ Balogh, „Biztonságelméletek”, 50–51. o.

⁴⁹ Remek, „Az EBESZ I. Világrend, biztonság, nemzetközi szervezetek, elméletek”, 134–35. o.

⁵⁰ Doyle, „Kant, Liberal Legacies, and Foreign Affairs”; Doyle, „Kant, Liberal Legacies, and Foreign Affairs 2.”

⁵¹ Rácz, „A demokratikus béke elmélete”, 127. o.

⁵² Rácz, 128. o.

⁵³ „Our Word in Data”.

⁵⁴ „Democracy Index 2019”, 50. o.

2. A Stanfordi Egyetem professzora, Larry J. Diamond egy tanulmányában utal rá, hogy a demokratikus értékek terjedésének dinamikáját több évtizede stagnálás váltotta fel a világon – amelyet demokratikus recesszióként nevesít. Arra is utal, hogy 2010–2014 között 25 ország tekintetében figyelhető meg ún. demokratikus visszahúzóds – esetenként autoriter jelleg megjelenésével, érintve e rendszerek belső legitimitációját is.⁵⁵

3. A Bennett Institute 2020-as jelentése szerint egyértelműen megállapítható, hogy a bizalmatlanság, illetve az elégedetlenség a demokratikus működéssel szemben mind a fejlődő, mind pedig a fejlett demokráciákban megfigyelhető, és közel két évtizede monoton módon növekszik (az érintett populáció aránya bő két évtized alatt 9,7%-kal nőtt, 47,9%-ról 57,5%-ra).

A fent írtak ismeretében az egyik legfontosabb dilemma, hogy miképpen alakítható ki az a politikai, társadalmi, gazdasági környezet, amely támogató feltételeket biztosít a demokratikus berendezkedés kibontakoztatásához a globálison amellet, hogy a már említett módon a globalizáció csapdájába eső demokratikus államok számára biztosítja a szuverenitás megtartásának lehetőségét valamely legitim – minden résztvevő számára elfogadható – entitás előtérbe helyezésével. Mindkét probléma önmagában is jelentős súlyú, megoldásuk hiányában a biztonság megteremtésének keretrendszere sem alakítható ki. Pontosabban a hagyományos értelemben értett biztonság (adott terület biztonsága) garantálható, de csak ideig-óráig, a történelmi tapasztalatok szerint. Magasabb szintű integráció azonban elképzelhetetlen, miközben a kihívások eredményes kezelésére ennek hiányában esély sem lesz.

Összegzés

Értelmezésem szerint a biztonság megteremtésére irányuló igényünk a priori forrásból táplálkozik. Kereteit a primátákra jellemző csoportméret határozza meg, tartalma pedig az evolúciós adaptáció nyomán kialakult pszichológiai mechanizmusokkal telített. Egyre összetettebb társadalmi viszonyok között ragaszkodásunk a rendszerű gondolkodáshoz érték alapú rendre irányuló igényünk változatlanságából fakad, és arra vezethető vissza. Ezt az igényt a rend eszméjének neveztem, amely – e meghatározottságok gondolati szintű kifejeződéséeként – az aktuális valóság talapzatán álló konstrukciónak tekinthető.

A civilizációk és kultúrák sokszínűségében ugyanakkor a rend eszméjeként megmutatkozó forrás eredeti mintázatai ritkán láthatók tisztán. A létkörülmények minél összetettebben határolják az emberi közösségek mindennapjait, annál áttételesebbé válik az igény és a kielégítését célzó aktus kapcsolata, továbbá annál nagyobb erőforrásigénye van a biztonság adott keretek közötti megvalósításának. Ennek ténye legitimitációs problémát okoz, amelynek hatását felerősíti a rendszerszintű és hálózatszerű minták szerint elrendeződő világ jellemző működésmódja, a globalizáció.

A demokrácia, ami a fejlett világ optimalizált működésmódjának tekinthető, legitimitációs válságban van. A demokratikus országok, valamint az egyéb berendezkedésű, és eltérő kondicionáltsági fokon álló közösségek – a fejlődés különböző szintjein állva – olyan kihívások megjelenéséért váltak felelőssé, amelyek jóval nagyobbak, mint aminek leküzdésére globálisan az emberiség készen áll. Míg korábban nem létezett antropogén eredetű globális fenyegetés, addig napjainkra nemcsak hogy megjelent e kihívások új formája, de közülük kivált

⁵⁵ Diamond, „Facing Up to the Democratic Recession”, 145.o.

egy – a klímaváltozás –, amelynek következményei részben visszafordíthatatlanok, kezelése már csak bizonyos tervezhető reális veszteség kalkulálásával lehetséges.

Röviden szólva tehát könnyen elveszthetjük az arra való képességünket, hogy a jövő általunk még korábban formálható területe feletti uralmat visszavegyük, és korrekciókat hajtsunk végre. Az országok egyéni akciói, képességei nem elegendőek, a nemzetközi szervezetek nem elég hatékonyak. És bár bizonyosan van tartalék az együttműködés rendszerében, jelenleg nehéz megmondani azt, hogy a globális cselekvőképesség szintjét érdemben e tartalékok mozgósításával milyen mértékben lehet megemelni.

Érdemes tehát elgondolkodni azon, hogyan lehetne meghaladni azokat a kereteket, amelyek hagyományos megoldásainkat határolják, és amelyek ma a reálpolitika szintjét jelentik. Vagy pontosabban fogalmazva, a reálpolitika szintjén megjelenő válaszok mellett – mint amilyen példának okáért a többoldalú együttműködések színvonalának és hatékonyságának javítása – innovatív megoldásokat kell keresni a globális cselekvőképesség megfelelő színvonalának kialakítására.

Álláspontom szerint tehát ezek azok a körülmények, amelyek a rendszert 21. századi kihívásaira meghatározó hatást gyakorolnak.

Felhasznált irodalom:

- ALBRECHT, Hans-Jörg. „A biztonságkonceptió átalakulása és ennek következményei az európai bel- és jogpolitikára”. *Belügyi Szemle*, sz. 54. évfolyam 2. szám (2006): 3–26.
- BALLA, Zoltán. *A rendészet alapjai és egyes ágazatai*. Studia Universitatis Communia. Budapest: Dialóg Campus Kiadó, 2017. http://m.ludita.uni-nke.hu/repozitorium/bitstream/handle/11410/10965/Balla%20Zoltan_A_rend%3a9szat%20alajai%20c3a9s%20egyed%20c3a1gazatai_2017.pdf?sequence=1&isAllowed=y.
- BALOGH, István. „Biztonságelméletek”. *Nemzet és Biztonság*, sz. 3-4. (2013): 36–56.
- BAYLIS, John, Steve SMITH, és Patricia OWENS, szerk. *The Globalization of World Politics: An Introduction to International Relations*. 8th Edition. Oxford: Oxford University Press, 2020.
- BERECZKEI Tamás. *Evolúciós pszichológia*. Budapest: Osiris, 2008.
- BESENYEI Lajos. „Exponenciálisan gyorsuló idő - exponenciálisan növekvő biztonsági kockázat. Világmodell-szemléletű kitekintés a 21. század biztonsági kihívásaira”. In *Biztonsági kihívások a 21. században*, 523–43. Budapest: Dialóg Campus, 2017.
- BÍRÓ Gáspár. *Bevezetés a nemzetközi politikai viszonyok tanulmányozásába*. Osiris tankönyvek. Budapest: Osiris, 2003. <https://www.szaktars.hu/osiris/view/biro-gaspar-bevezetes-a-nemzetkozi-politikai-viszonyok-tanulmanyozasaba-osiris-tankonyvek-2003/?pg=395&layout=s>.
- BUZAN, Barry, Ole WEAVER, és Jaap De WILDE. *The new framework for analysis*. London: Lynne Rienner Publishers, 1997.
- CIELESZKY Péter. „A rend eszméje 2.” In *V. Turizmus és Biztonság Nemzetközi Tudományos Konferencia Tanulmánykötet*, 18–30. Nagykanizsa: Pannon Egyetem, 2021. <https://uni-pen.hu/files/konferencia/2020/V.%20Turizmus%20C3%A9s%20biztons%3%A1g%20nk-i%20tudom%3%A1nyos%20konferencia%20tanulm%3%A1nyk%3%B6tete.pdf>.
- „Democracy Index 2019”. Éves jelentés. The Economist Group, 2021. január 12. <http://www.eiu.com/Handlers/WhitepaperHandler.ashx?fi=Democracy-Index-2019.pdf&mode=wp&campaignid=democracyindex2019%20demokr%3%A1cia%20bels%591%20v%3%A1ls%3%A1ga%20c3a9s%20a%20vil%3%A1g%20demokr%3%A1ci%3%A1nak%20sz%3%A1ma>.
- DIAMOND, Larry. „Facing Up to the Democratic Recession” *Volume 26*, sz. 1 (2015. január 1.): 141–55. <https://doi.org/10.1353/jod.2015.0009>.
- DOYLE, Michael W. „Kant, Liberal Legacies, and Foreign Affairs”, sz. Vol. 12, No. 3 (1983a): 205–35.
- „Kant, Liberal Legacies, and Foreign Affairs 2.”, sz. Vol. 12, No. 4 (1983b): 323–53.
- Dr. VIDA Csaba. „A biztonság és a biztonságpolitika katonai elemei”. *Nemzetbiztonsági Szemle*, sz. I. évfolyam I. szám (2013): 87–105.
- EISENHOWER, Dwight D. „Military Industrial Complex”. Youtube, 1961. <https://www.youtube.com/watch?v=OyBNmecVtdU>.
- Európai Bizottság. „A biztonsági unióra vonatkozó uniós stratégia”. Text. Európai Bizottság - European Commission, 2020. július 24. https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/promoting-our-european-way-life/european-security-union_hu.
- FINSZTER Géza. *Rendészettan*. Studia Universitatis Communia. Budapest: Dialóg Campus Kiadó, 2018. https://nkerepo.uni-nke.hu/xmlui/bitstream/handle/123456789/12460/web_pdf_ekm_rendeszettan.pdf?sequence=1.
- FINSZTER Géza, SABJANICS István, szerk. *Biztonsági kihívások a 21. században*. Budapest: Dialóg Campus, 2017.
- GÄRTNER, Heinz. *Nemzetközi biztonság*. Budapest: Zrínyi, 2007.
- GAZDAG Ferenc és REMEK Éva. *A biztonsági tanulmányok alapjai*. Budapest: Dialóg Campus, 2018. https://nkerepo.uni-nke.hu/xmlui/bitstream/handle/123456789/12604/web_PDF_EKM_Biztonsagi_tanulmanyok_alapjai.pdf?sequence=1.
- GAZDAG Ferenc, TÁLAS Péter. „A biztonság fogalmának hatáiról”. *Nemzet és Biztonság*, sz. 1. (2008. 0): 3–9.
- GILENS, Martin, Benjamin I. PAGE. „Testing Theories of American Politics: Elites, Interest Groups, and Average Citizens”. *Perspectives on Politics* 12, sz. 3 (2014. szeptember): 564–81. <https://doi.org/10.1017/S1537592714001595>.
- Hans-Peter, MARTIN, és Harald SCHUMANN. *A globalizáció csapdája*. Budapest: Perfekt Kiadó, 1998.
- Immanuel, KANT. *Az örök béke*. Helikon, 2019.
- IRK, Ferenc. *Kétkedő kriminológia - A rizikótársadalom kriminálszociológiája*. Miskolc: Bíbor Kiadó, 2012.

KAGAN, Robert. *Made in Amerika*. Budapest: Antall József Tudásközpont, 2015.

KRASNER, Stephen D.: *Sovereignty: Organized Hypocrisy*. Princeton: Princeton University Press, 1999.

MULLEN, Andrew.: „Twenty years on: the second-order prediction of the Herman-Chomsky Propaganda Model”, sz. 32. évf. 4. szám (2010): 673–90. <https://doi.org/10.1177/0163443710367714>.

NOVÁKY Erzsébet, és Andrea S. GUBIK. „A bizonytalanság kezelése a jövőkutatásban”. In *Biztonsági kihívások a 21. században*, 497–523. Budapest: Dialóg Campus, 2017.

<https://ourworldindata.org/>. „Numbers of autocracies and democracies”, 2021. január 12.

<https://ourworldindata.org/grapher/numbers-of-autocracies-and-democracies>.

POKOL Béla. MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont, 2014.

http://real.mtak.hu/121166/1/2014_13_Pokol.pdf.

POPPER Péter. „Nyitott Akadémia - Hogyan válasszunk magunknak sorsot?”

https://l.facebook.com/l.php?u=http%3A%2F%2Fwww.nyitottakademia.hu%2F&h=AT25z_jN_59JRmDBJ5RFgjVT3qXRMLhF4YzaHpO2VBy2_oDhcgEp-wilyfIVKhT9AyTpwuRkegVSp56_oCnhAMYQoeEBLzOaZBEfu6HleZeTLp4_CfXoszshqNo_9JpWN15FARRvdVXWd59X3QSHCEA&__tn__=%2Cd-UC*F, 2021. 0 3.

<https://www.facebook.com/nyitottakademia/photos/a.179542955401946/3727354283954111/>.

PUZZANGHERA, Jim. „85 Richest People Own as Much as Bottom Half of Population, Report Says”. *Los Angeles Times*, 2014. január 20. <https://www.latimes.com/business/la-fi-mo-oxfam-world-economic-forum-income-inequality-20140120-story.html>.

RÁCZ Gábor. „A demokratikus béke elmélete”. *Nemzet és Biztonság – Biztonságpolitikai Szemle* 11, sz. 3 (2018. szeptember 30.): 127–33.

REMEK Éva. „Az EBESZ I. Világrend, biztonság, nemzetközi szervezetek, elméletek”. *Hadtudományi Szemle*, sz. X. évfolyam 2. szám (2017): 126–42.

Rodrik, Dani. „The inescapable trilemma of the world economy”. Dani Rodrik’s weblog. Elérés 2021. október 22. https://rodrik.typepad.com/dani_rodriks_weblog/2007/06/the-inescapable.html.

Rothe, DAWN L., és Victoria E. COLLINS. „Consent and Consumption of Spectacle Power and Violence”, sz. 44. évf. 1. szám (2018): 15–28. <https://doi.org/10.1177/0896920515621119>.

SZENES Zoltán: „Akadémiai viták a hadtudomány struktúrájáról”, sz. 3–4 (2013): 59–66. <https://www.eiu.com/n/>.

„The Economist Intelligence Unit”, 2021. január 12. <https://www.eiu.com/topic/democracy-index>.

VARGA Gergely. „A szuverenitás különböző megközelítései és jelentéstartalma”, sz. 1 (2015): 30-38.

